

İZMİR'İN İŞGALİNDEN ÖNCE ŞEHZADE ABDÜRRAHİM BAŞKANLIĞINDA ANADOLU'YA GÖNDERİLEN NASİHAT HEYETİ (ANADOLU HEYET-İ NASİHASI):

16 NİSAN — 18 MAYIS 1919

MEVLÜT ÇELEBİ

GİRİŞ

Mondros Mütarekesini imzalayarak 1. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'ni zor günler bekliyordu. Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmak için daha savaş devam ederken anlaşmış olan İtilâf Devletleri bu plânlarını uygulamaya başlarken, azınlıklar da Mütarekeden sonra faaliyetlerini artırmışlardır. Bir yandan İtilâf Devletlerinin diğer yandan azınlıkların yarattığı tehlikeleri göğüslemek zorunda kalan Osmanlı Hükümeti, geçmiş — özellikle İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu dönemi — unutmamayı amaçlayan bir politika izlemeye başladı. Bu politikanın iki yönü olmuştur: Birinci yönü, İtilâf Devletlerine ve özellikle İngiltere'ye ters düşmemeye özen gösteren pasif dış politika, ikinci yönü ise, Anadolu'da azınlıklarla Türkler arasındaki huzursuzluğu gidererek istikrarı ve hemen bir devlet görüntüsünü yaratmayı amaçlayan iç politikadır.

Osmanlı Hükümeti bu politikasının ikinci yönünün yürümeyeceğini kısa bir süre sonra gördü. Çünkü, uzun yıllar süren savaşların bütün sıkıntısını çeken Anadolu'nun harap olması yetmiyormuş gibi, azınlıkların silâhli çeteler kurarak Türkleri sindirmeye çalışmaları ve Türklerin de can güvenliklerini korumak için harekete geçmeleri sonucu, Anadolu'da asayiş bozulmuştu. Özellikle Rumlar, Hükümet'e meydan okumaya başlamışlardı. 1919 Şubat'ında Söke ve çevresinde isyan çıkaran Rumlar, hareketlerini Türklerin oturduğu kahvehanelere ateş açacak, Osmanlı ordusunda görevli subayları şehit edecek kadar ileri götürmüşlerdi¹. Nisan başlarında Rum eşkıyasının cinayetlerini İstanbul dolaylarına kadar getirdiğini gören² Osmanlı Hükümeti, daha etkin önlemler almak için çalışmalara başladı.

¹ Mevlüt Çelebi, *İstiklâl Savaşı'nda İtalyan İşgal Bölgeleri*, (Mütarekeden İşgallere Kadar), (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s.44-45.

² Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken* 1. Ankara, 1959, s. 61.

1 – Heyet-i Nasîha'nın (Nasihât Heyetleri) Kuruluşu: Şehirlerin yönetimi ve vilayetlerde yapılacak ıslahatın uygulanmasıyla ilgili olarak 31 Mart 1919'da Sadaret'de bir toplantı yapıldı³. Aynı günlerde Sadrazam Damat Ferid Paşa, şehzadeler başkanlığında vilâyetlere, mülkiye, ilmiye ve askeri-yeden seçilecek kişilerden oluşacak birer “heyet-i fevkalâde” gönderilmesi fikrini benimsedi. Sadrazama göre heyetler, “hukuk-u mukaddese-i devlet ve milletın sıyânetine çalışılacağı” hakkında halka, padişah adına teminat vereceklerdir⁴.

Damat Ferid, 5 Nisan 1919'da İngilizlerin İstanbul'daki temsilcisi Webb'i ziyaret ederek, taşradaki karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere, kuvvetli bir merkezî hükümet komitesi kurulacağını, sonra da söz konusu heyetlerden iki tane gönderileceğini ve bunların hükümet adına tam yürütme yetkilerine sahip bulunacaklarını açıkladı. Bu komite ve heyetlere İngiliz subaylarının da katılmasını istedi. Webb, buna imkân olmadığını, bununla birlikte, İngiliz denetim subaylarının komisyonlara yerel şartlar ve şikâyetler konusunda bilgi vererek yardımcı olmalarının buyrulmasını rica edeceğini söyledi⁵.

Osmanlı Hükümeti'nin çalışmalarını yoğunlaştırdığı Nisan 1919'da, Anadolu'ya gönderilecek heyetler ve yapılması plânlanan ıslahat konusundaki gelişmelerin İstanbul basınında yer almaya başladığı görülmektedir. 11 Nisan 1919 tarihli İKDAM gazetesi; “Meclis-i Vükela'nın Anadolu'ya iki heyet göndermeye karar verdiğini, bu heyetlerin Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezerek halka, unsurlar arasında uzlaşma ve vatandaşlık hissi telkin edeceğini, bu heyetlerden birisine Şehzade Abdülhalim Efendi'nin, diğerine de, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlık yapacaklarını” yazmıştı. Yine bu gelişmeleri değerlendiren SABAH gazetesi 14 nisan tarihli başyazısını heyete ayırarak şunları yazmıştı. “Damat Ferid hükümeti, bir yandan yabancı ülkelere karşı durumumuzu düzeltmeye çalışırken, diğer yandan içişlerimizi normal durumuna geri çevirmek ve İttihatçıların yanlışlıklarını ortadan kaldırmak için uğraşiyor. Damat Ferid kabinesi... ahaliyi irşad ve tenvir, hükümet-i hâzırın bilâ-tefrık cins ve mezhep bütün unsurlara karşı beslediği hissiyat-ı hayrhahaneyi ve zât-ı hazret-i padişahinin selâm-ı hümayunlarını ahaliye tebliğ için uğraşiyor... Heyet-i Nasîha⁶,

³ *Alemdar*, 1 Nisan 1919.

⁴ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, İstanbul, 1939, s.97.

⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1983, s.249.

⁶ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, c. 6, (İstanbul, 1968), s.1763'de, “Heyet-i Nasîha” isminin halk tarafından verildiğini yazmışsa da, bu doğru değildir. Çünkü, Nisan-Mayıs 1919 İstanbul ve İzmir basınında da görüleceği gibi, Anadolu ve Rumeli'ne gönderilen heyetlere “Heyet-i Mahsusa” fakat genellikle de “Heyet-i Nasîha” adı verildiği gibi, başta Damat Ferid olmak üzere, yetkililer de “Heyet-i Nasîha” ismini kullanmışlardır.

Anadolu'yu adım adım dolaşarak halkın, haklı ve yasal isteklerini dinleyerek herkesi irşad ve tenvir ederek, muhtelif unsurlar arasındaki eski sevgi ve muhabbeti ihyaya çalışacaktır.”

Heyetin yolculuğu için çalışmalara başlanmıştı. Heyet için tren hazırlanması gereği Şimendifer Kumpanyası'na bildirilirken⁷, Şehzade Abdürrahim için gerekli mevad da Harbiye Nezareti tarafından hazırlanmıştı. 15 nisan'da, heyetle gidecek yük hayvanları ve atlardan yolculuğa dayabilecekler, Harbiye Nazırı Şakir Paşa ve Baytar Müfettişi-i Umumisi Mazlum Bey tarafından seçilmişlerdi⁸.

Heyetle ilgili hazırlıklara biraz ara verip, Heyet-i Nasiha'nın Anadolu'ya gönderiliş nedenine etraflıca değinmek, Mütareke dönemi Osmanlı Hükümetlerinin politikasını anlamak bakımından faydalı olacaktır. Öncelikle resmî kişilerin ağzından heyetin kuruluş amacını vereceğiz. Anadolu Heyet-i Nasihası Başkanı Şehzade Abdürrahim Efendi'ye göre; “heyetin bu seyahatten amacı, savaşın felâketlerinden etkilenen Anadolu halkını selâm-ı şahane ile taltif etmek ve aynı zamanda Anadolu'nun ihtiyaçlarını yakından görerek neticesini hükümete bildirmektir.”⁹

Sadrazam Damat Ferid'e göre Heyet-i Nasiha'nın vazifesi, “daha ziyade manevidir. Vazifesi, ahaliye selâm-ı şahaneyi tebliğ etmek, padişahımızın kendilerini düşündüğünü anlatmak ve ân-ı hazırda kalb-i hümayunlarının da tebanın kalbi gibi rencide olduğunu anlatmaktır...”¹⁰

Dahiliye Nazırı M. Ali Bey, İKDAM gazetesine 15 Nisan 1919'da verdiği demeçte heyetin görevi hakkında şunları söylemişti: “... heyetler, unsurlar arasında ortaya çıkan karışıklık ve yanlış anlamaları gidermek ve bütün unsurların birbirlerine karşı vatandaşlık hissiyle davranmalarını temin edecektir...”¹¹ M. Ali Bey, MONİTOR gazetesine verdiği demeçte de şunları söylemişti: “Bu heyetlerin gönderilmesinin bir amacı vardır. Türkiye'deki anasır-ı muhtelif arasında varolması gereken ahenk ve barışı temin etmek. Padişah, görüşümüzü tamamıyla tasvip etmektedir. Bu heyetlerin gönderilmesine, padişah ile sadrazam arasındaki görüş alış verişinden sonra karar verilmiştir. Padişah, ahengin sağlanmasını ve savaştan etkilenen imparatorluk içindeki değişik milletlerin ittihat içinde olmalarını istiyor.”

⁷ *Sabah*, 15 Nisan 1919.

⁸ *Hâdisat*, 16 Nisan 1919.

⁹ *Vakit*, 17 Nisan 1919.

¹⁰ *Sabah*, 1 Mayıs 1919.

¹¹ *İkdam*, 16 Nisan 1919.

Gazetecinin, “başarı ümit ediyor musunuz?” sorusuna M. Ali Bey, “şüphesiz, heyette Ermeni ve Rumların da bulunması muvafakiyet için bir zandır” cevabını vermişti¹². M. Ali Bey, heyetin kuruluş amacını MEMLEKET gazetesine de şöyle açıklamıştı: “Anasır arasında beş senelik hadizat ile kötü idareden doğan yanlış anlamaları ortadan kaldırmak¹³.”

Heyet-i Nasiha hakkında en yetkili kişilerin sözlerinden sonra, Türk basınının heyetle ilgili değerlendirmelerini vereceğiz.

İKDAM : “Anasır-ı muhtelif arasında ortaya çıkan nifakın izalesi.”¹⁴

ALEMDAR : “Teftişat icrasıyla beynelanasır muhâdenet (dostluk) ve meveddetin (sevgi) iade ve temini.”¹⁵

SABAH : “Ahaliyi irşad ve tenvir, hükümet-i hâzıranın bilâ-tefrik cins ve mezhep bütün unsurlara karşı beslediği hissiyat-ı hayrhahaneyi ve zât-ı hazret-i padişahının selâm-ı hümayunlarını ahaliye tebliğ...”¹⁶

VAKİT : “Memalik-i Osmaniye’de yaşayan muhtelif anasır arasında vifak (uyum) ve meveddetin iade ve temin-i idamesi... ve selâm-ı mahsusı tebaya tebliğ etmek”¹⁷.

TAKVİM-İ VAKAYI : “Savaşın felâketlerinden müteessir olan tebaaya padişahın selâmını iletme.”¹⁸

Osmanlı yetkililerinin ve basının heyetle ilgili görüşlerinde mutlaka gerçek payı vardır. Fakat, önce Anadolu’ya sonra da Rumeli’ye gönderilen Heyet-i Nasiha’nın, halka, padişahın selâmını iletme ve unsurlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla kurulduğunu kabul etmek yetersizdir. Nasihat heyetlerinin kuruluşunu, çok daha geniş bir perspektiften, Osmanlı sarayı ve hükümetlerinin Mütareke döneminde izledikleri politika açısından ele almak gereklidir.

Bilindiği gibi, Osmanlı padişahı ve hükümetleri Mütareke döneminde, İngiltere ile iyi ilişkiler kurarken¹⁹, iç politikada da, ittihatçılığın sindirile-

¹² *Alemdar, Vakit* 18 Nisan 1919.

¹³ *Memleket*, 18 Nisan 1919.

¹⁴ *İkdam*, 11 Nisan 1919.

¹⁵ *Alemdar*, 12 Nisan 1919.

¹⁶ *Sabah*, 14 Nisan 1919.

¹⁷ *Vakit*, 15 Nisan 1919, s.2.

¹⁸ *Takvim-i Vakayi*, 17 Nisan 1919.

¹⁹ Mütareke dönemindeki Osmanlı hükümetleri ile İngiltere arasındaki ilişkileri Sina Akşin’in anılan eserinden izlemek mümkündür.

rek, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın etkinliğini ve padişahın otoritesini güçlendirmek için çalışmışlardır. İttihatçılığın cezalandırılması, hem İngiltere'nin desteğini sağlamak, hem de taşrada az da olsa devam eden, halk üzerindeki ittihatçılık fikrinin etkisini yoketmek amacına yöneliktir. Böylece, Osmanlı padişah ve hanedanının meşrutiyetin ilânıyla kırılan nüfuzu artırılacak, 1. Dünya Savaşı'nın sorumluluğunu taşıyan eski hükümet (İttihat ve Terakki Hükümeti) halk nazarında kötülenecekti²⁰. Bu, aynı zamanda saltanatın "tabandan" bir destek bulma çabasıydı. Taşradaki siyaset sahnesinde İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilâf'dan başka saray da "ben de varım" demiş oluyordu²¹. Gerçekten de Vahideddin'in 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı kapattığı düşünülürse, Padişahın halktan, hanedan mensubu bir şehzadenin başkanlığını yaptığı heyet aracılığıyla destek sağlanmaya çalışmasını normal karşılamak gerekir.

Heyet-i Nasiha'nın kurulmasının bir başka amacı da, eyaletlerde yapılacak ıslahatı tespit etmek ya da ona zemin hazırlamaktır²². Damat Ferid Galatasaray'daki bir nutkunda, yönetim, güvenlik, iktisadın düzenlenmesi, orman ve madenlerin geliştirilmesi için, 6-7 heyetin daha gideceğini söylemişti²³.

Heyet-i Nasiha'nın kurulduğu günlerde, Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmelere de kısaca değinmek faydalı olacaktır. İtilâf Devletleri Konferansında, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanları Türk zulmünden! kurtarmak için çalışırken, Osmanlı Hükümetinin, içerisinde Rum ve Ermeni'nin de bulunduğu bir heyeti, Anadolu'ya göndermeye karar vermesi anlamlıdır. Bu hareketi ile Osmanlı padişahı, Konferans'a, bütün tebaasına eşit muamelede bulunduğu imajını vermek suretiyle, Paris'deki Rum iddialarını etkisiz bırakmayı amaçlamıştır. Heyet-i Nasiha'nın tebaa arasında varolan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacına dönük çalışması, Konferans'da, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesi görüşünün ağırlık kazandığı günlerde, padişahın Rumlara kendi tebaası olarak sahip çıkmaya çalışması ile açıklanabilir. En azından, hükümet, Konferans kararlarından habersiz olmasına rağmen, Batı Anadolu'yu işgal etmesi muhtemel Yunanistan'ın propagandasını önlemek istemiştir. Bu bakımdan, Heyet-i Nasiha'nın kurulmasını, Osmanlı padişahı ve hüküme-

²⁰ Celâl Bayar *a.g.e.*, 1760.

²¹ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.251.

²² Akşin, *a.g.e.*, s.251.

²³ *Alemdar*, 2 Mayıs 1919.

tinin "Osmanlılık" politikasını ihya girişimi olarak görebiliriz. Padişah bu heyet sayesinde azınlıkların yeniden "sadık Osmanlılar" haline sokulabileceğini sanmakta idi²⁴.

Bu arada hemen belirtmeliyiz ki, Heyet-i Nasiha hakkında bilgi veren kaynaklardaki bazı bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. Heyet-i Nasiha fikrinin Said Molla'dan çıktığını kaynak göstermeden ileri süren bir yazar²⁵ bir yana, başka bir kaynakta yer alan şu satırlar da dikkat çekici: ²⁶ "Bu heyet, Türklere, "Rum ve Hristiyan kardeşlerinize iyi davranın, onları öldürmeyin, işkence etmeyin" demeye gidiyordu... Yunanlıların, Avrupa'da, Türklerin Rumları öldürdüğü yolundaki propagandası sonucu İngilizler Bâb-ı Âli'ye başvurarak Rumlara karşı girişilen katliamın durdurulması için tedbir alınmasını istedi. Bu teklif hemen kabul edildi ve sözü edilen Nasihat Heyeti kurulup yola çıkarıldı. Yunanlılarla İngilizlerin istediği de zaten bu idi. Bâb-ı Âli, Anadolu'ya heyet göndermekle, Rumlara zulüm yapıldığını, onların toplu halde öldürüldüğünü resmen kabul etmiş oluyordu."²⁷

Başka bir kaynakta da²⁸, Heyet-i Nasiha'nın İngilizlerin sadrazam Damat Ferid Paşa'ya telkinleri sonucu kurulduğu yazılmaktadır.

Heyetin görevinin, "Türklere, Rumlara işkence etmeyin, öldürmeyin demektir", şeklindeki görüşü kabul etmeye imkân yoktur. Gerçekte Türklerin, Rumlara işkence etmeleri, onları toplu halde öldürmeleri söz konusu olmadığı gibi, heyetin kuruluşundaki amacı daha önce de açıkladığımız gibi, unsurlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktır. Heyet-i Nasiha, padişahın ve hükümetinin, taşradaki gelişmeleri kontrol altına alma girişimidir. Taşraya yönelik bir politikada Osmanlı Hükümeti, devleti oluşturan unsurlardan birisine diğerinden daha fazla önem vermemiştir. Saray ve hükümetin Rumlara sahip çıkarak, devletin aslî unsuru olan Türklerin tepkisini çekmesi ve onları feda etmesi düşünülemez. Kaldı ki, Padişah ve hükümet, Millî Mücadele boyunca, Anadolu Türk halkının zaafından yararlanmaya önem vermiştir.

²⁴ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, çev: Cemal Köprülü, Ankara, T.T.K. Bas. 1986, s.37.

²⁵ Cemal Kutay, *Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, İstanbul, Boğaziçi Yay. 1980, s.304.

²⁶ Nurdoğan Taçalan, "Bütün Ege Yunan'a Karşı", *Demokratik İzmir Gazetesi*, 21 Şubat 1968, s.5.

²⁷ Nurdoğan Taçalan, başka bir eseri olan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, (2. bsk.), İstanbul, Milliyet Yay. 1971'de benzer görüşleri savunmaktadır. (s.201).

²⁸ Lütfi Ârif Kenber, "Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı?", *Dün Bugün Dergisi*, c.1, sayı: 7, 1955, s.4.

Heyetin kurulmasında İngiliz etkisine gelince: Daha önce de söz edildiği gibi, 5 Nisan 1919'da İstanbul'da İngiliz temsilcisi Webb'i ziyaret eden Damat Ferit, Anadolu'ya gönderilecek heyetlere İngiliz subaylarının da katılmasını istemiş, Webb, bunun imkânsız olduğunu söylemişti. Buna rağmen, İngilizlerin, böyle bir girişimi desteklemeleri kendi çıkarları açısından doğrudur. Çünkü, Osmanlı padişahı ve hükümetleri varlıklarını devam ettirmek için güçlü İngiltere'nin desteğine muhtaçken, İngiltere de, Türk halkının geleneksel bağlarla bağlı olduğunu bildiği saray ile işbirliğine önem vermiştir. Kaldı ki, Mütareke döneminde İngiltere'nin Osmanlı hükümetleri üzerindeki baskısı dikkate alınırca, Osmanlı Hükümetinin İngilizlerden habersiz bir girişimde bulunamayacakları, kendiliğinden anlaşılır. Biz, heyetin kuruluşunda, hem de Türklerin azınlıklara yaptığı zulmün! önlenmesi amacıyla kurulduğu iddia edilen, heyet üzerindeki İngiliz etkisini gösteren bir belgeye rastlamadığımız için kesin yargıda bulunmuyoruz.

Tekrar heyetle ilgili çalışmalara dönebiliriz. Nisan 1919 ortalarına doğru heyetle ilgili hazırlıklar tamamlanmıştı. Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında Anadolu'ya gönderilmesine karar verilen heyette şunlar bulunuyordu: Bahriye eski nazırı ve âyandan Ali Rıza Paşa, Divan-ı Harb-i Örfî eski reisi Mahmud Hayret, Süleyman Şefik Paşa, Erkân-ı Harbiye mirivaliğinden emekli Ali Fevzi, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık eski müftüsü Halil Fehim, Karahisar eski mebusu Yanko Güvenidis, Dahiliye Nezareti Memurin-i Kalem Müdürü Ohanes Ferid²⁹.

Heyetin hareketinden önce, PONTUS gazetesi, halka dağıtılmak üzere hükümet tarafından heyete 3 milyon lira verildiğini yazmışsa da³⁰, bu haber, heyet başkanı Şehzade Abdürrahim³¹ ve heyetten Ali Rıza Paşa tarafından kesin olarak yalanlanmış³².

Abdürrahim Efendi başkanlığındaki Heyet-i Nasiha, 16 nisan günü öğleden önce padişah Vahideddin'i ziyaret ederek veda etmişti³³. Padişah heyete karşı yaptığı konuşmada, "... vazifelerinin haiz olduğu ehemmiyeti dikkate alarak anasır-ı muhtelif-i Osmaniye beynindeki vidâd (sevgi, dost-

²⁹ *Alemdar*, 16 Nisan 1919, *Takvim-i Vakayi, Sabah*, 17 Nisan 1919, Akşin, a.g.e., s.250, Gökbilgin, a.g.e. s.64.

³⁰ *Vakit, Hâdisât*, 16 Nisan 1919.

³¹ *Vakit, İkdâm*, 17 Nisan 1919.

³² *Vakit*, 17 Nisan 1919.

³³ *Sabah, Alemdar, İleri*, 17 Nisan 1919, *Köylü*, 18 Nisan 1919, *Müsavât*, 19 Nisan 1919.

luk) ve muhabbetin teyid ve tezyidine ve hüsn-ü âmizişin (iyi geçinme) temin ve takririne gayret edilmesi lüzumunu” belirtmiş ve üyelere teker teker iltifatlarda bulunmuştu³⁴.

Şehzade Abdürrahim, padişahı ziyaret ettikten sonra VAKİT ve İKDAM gazetelerine birer demeç vermiştir. VAKİT gazetesine verdiği demeçde, “heyetin amacının savaşın felâketlerinden etkilenen Anadolu halkını selâm-ı şahane ile taltif etmek ve aynı zamanda Anadolu’nun ihtiyaçlarını yakından görerek neticesini hükümete bildirmek” olduğunu söylemişti. Gazetecinin, seyahatin ana hatlarını sorması üzerine şehzade, “birinci hattın, Bursa’dan başlayarak İzmir, Konya ve Ankara’ya doğru devam edeceğini” söylemişti³⁵. Şehzade, İKDAM gazetesine verdiği demeçte de aynı sözleri söylemiş, halka 3 milyon lira dağıtacakları yolunda bazı gazetelerde çıkan haberleri yalanlamıştı³⁶.

II – Heyet-i Nasihanın Anadolu’ya Hareketi: Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki Anadolu Heyet-i Nasihası Mudanya’ya gitmek üzere “Alemdar” vapuru ile 16 Nisan 1919 günü saat 17.00’de İstanbul’dan hareket etmiştir³⁷. Heyeti, padişah adına Ömer Yaver Paşa ile seryaver Miralay Naci Bey, Sadrazam Damat Ferid, Harbiye Nazırı Şakir, Bahriye Nazırı Avni, Dahiliye Nazırı M. Ali, Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemal ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası eski başkanı Nuri uğurlamışlardı³⁸. Heyetin, Bursa, İzmir, Antalya, Konya ve Trabzon şehirlerine sıra ile uğradıktan sonra Trabzon’da iki kısma ayrılarak, bir kısmının Karadeniz yolu ile İstanbul’a dönmesi, diğer kısmının da doğu vilâyetlerine seyahat etmeleri plânlanmıştı³⁹.

Heyetin yazışma işlerini yürütmek için Bâb-ı Âlice maiyetlerine memurlar verilmiş⁴⁰, Harbiye Nezareti de 60 kişilik bir süvari bölüğünü heyetin emrine tahsis etmişti⁴¹. Harbiye Nezareti, heyetin güvenliğini sağlamak için bununla yetinmeyerek, 17 Nisan 1919’da, İzmir’de 17. Kolordu

³⁴ *Sabah*, 17 Nisan 1919, Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Saygısında*, İstanbul, Sebil Yay. 1969, s.141.

³⁵ *Vakit*, 17 Nisan 1919.

³⁶ *İkdam*, 17 Nisan 1919.

³⁷ *Sabah*, 16-17 Nisan 1919, *İkdam*, *Vakit*, 17 Nisan 1919.

³⁸ *İkdam*, *Vakit*, *İleri*, 17 Nisan 1919.

³⁹ *Memleket*, 18 Nisan 1919.

⁴⁰ *Vakit*, 17 Nisan 1919.

⁴¹ *Alemdar*, 16 Nisan 1919.

Kumandanlığı'na, Konya'da Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği'ne, Sivas'da 3. Kolordu Kumandanlığı'na ve Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na bir emir göndermişti. Bu emirde, "Heyetin, Bursa-İzmir-Konya-Ankara-Sivas yollarını takip edeceği, heyetin maiyetine İstanbul'dan bir süvari bölüğü verildiği" yazılmıştı. Ancak, "bu bölüğün bütün yol boyunca refakat görevini yapması mümkün olmayacağından, 17. Kolordu'nun Manisa da, Yıldırım Müfettişliği'nin Beyşehir'de, 3. Kolordu'nun Sivas'da, 15. Kolordu'nun Mamahatun'da yüzer mevcutlu her türlü donanımı mükemmel ve yanlarında nakliye hizmetini görecek 20 mekârelik birer süvari bölüğü hazırlamaları" istenmişti⁴².

Heyetin ilk durağı Mudanya'dır. Heyet, İstanbul'dan ayrıldığı gün 16 nisan gecesini Mudanya'ya gelmişti⁴³. Aynı gün Sadarete ve Dahiliye Nezaretine birer telgraf gönderen Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Bey, "Şehzade Abdürrahim'in Mudanya'ya şeref ve muvasalat buyurduğu ve sıhhat ve afiyette" bulunduğunu bildirmişti⁴⁴.

Geceyi Mudanya'da geçiren heyet, ertesi gün Bursa'ya hareket etti. İstasyonlarda, polis, jandarma, öğrenciler ve halk tarafından törenlerle karşılanıp uğurlanan heyet, saat 12.00'de Bursa'ya gelmiştir. Bursa'da da parlak törenlerle karşılanan heyet, belediye dairesine gitmişti. Belediye dairesi önünde toplanan halka, heyetten Ali Rıza Paşa tarafından aşağıdaki padişah beyannamesi okundu:

"Cümlemizin malûmu olduğu üzere, on senedir saltanat-ı muazzama-i Osmaniyemizin dūçar olduğu inkılâbat-ı idarenin ahkâm-ı şer'îye ve kavânin-i esasiye muvafık olmayan silsile-i seyyiâtı (suçlar zinciri) ve bilhassa harb-i umumiye iştirak ile gösterilen basiretsizliğin netice-i zaruriyesi olarak bugün memleket elim bir vaziyette bulunmaktadır.

Mesaib-i harbiyenin (savaş felâketlerinin) giriftâr-ı sîdematı (etkisinde kalmış) olmadık bir mahal kalmadığı gibi, memleketimizin de bu mesaibden ne derece müteessir olduğu görülüyor. Velinimet-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretleri bilad-ı şahanelerinin (memleketlerinin) vaziyet-i hâzırasını re'y-el-ayn (kendi gözüyle görerek) müşahede etmek ve ihtiyacat-ı umumiye bil-tedkik netice-i malûmatını hâk-pây-ı hümayunlarına arz eylemek vazifesiyle ve merdümek-i çeşm-i iftiharımız), (göz bebeği)

⁴² H. T. V. D. sayı: 43, belge: 1020, Ankara, Genkur. Bas. 1963.

⁴³ *Alemdar*, 18 Nisan 1919, *Vakit*, *Hâdisât*, 20 Nisan 1919.

⁴⁴ *Sabah*, 19 Nisan 1919.

şehzade-i âlî-şan (şanı büyük olan) devletlü, necabetlü Abdürrahim Efendi hazretlerinin riyaset-i necabetpenahileri ile mübâhi bulunan (övünen) he-yetimiz bugün bu maksatla memleketinizde bulunuyoruz.

Bilâ-tefrik sunuf-u tebaa-yı saltanat-ı seniyelerinin eb-i müşfiki (şefkatli baba), olan ve efrad-ı milletin refah ve saadet ve âlâm (acı, keder) ve felâ-ketinden bizzat kendileri alâkadar bulunan zât-ı şahaneleri, sizi ve umum hemşehrilerimizi selâm, saadeti encam-ı şahaneleriyle taltif ve tesrîr (sevin-dirme) buyurmuşlardır.

Harb-i zâil (geçen savaş) esnasında maddeten ve manen uğradığımız zarar ve hasar pek ziyade mûcib-i teessür-ü şahaneleridir. Şevketmeâb efendimiz hazretleri, harp senelerinde sekene-i memleket arasında zuhur etmiş uygunsuz ahvale cüret eden ve asâr-ı dîde (yüzyıllardır görülen) bir uhuvvet-i vataniyenin (vatana bağlılık) ihlâline sebebiyet verenlerin bugün peyderpey tâkibat-ı kanuniyeye tevdi olunmakta bulunan erbab-ı fesattan ibaret olduğuna ve efrad-ı masume-i milletin bu şaibe ile ruhen alâkadar olmadığına kanidirler.

Umum tebaa-yı şahanelerinin ba'de-mâ (bundan sonra) necabet-i tarihiye-i Osmaniye (soylu Osmanlı tarihi) çesban (yakışır, lâyük) surette irâe (gösterme) edecekleri vakar ve sekinet (sakinlik) ve teshil-i icraat hükümete hakiki ve samimi müzaheretleriyle şu hüsn-ü zânn-ı mülûk-ânelerini teyid etmesine intizar buyurmaktadırlar.

Mesaib-i harbiyenin âsâr-ı tahribkârını (yıkıcı izler) izale zamana mütevakkıf (bağlı) olmakla beraber, bu babda refah-ı umumiyenize hâdim olacak her türlü tedabirin hemen itihaz olunmasına irade ve münhasıran bu vazife ile iştigal etmek üzere bir encümen-i âli teşkili ve sunuf-u memurunin faaliyet-i katiyesini ve bunlardan başka selâhiyet-i vâsiayı haiz (geniş yetkilere sahip) heyet-i islahiyyenin izamını dahi ferman buyurmuşlardır. Fakat gerek umran-ı memlekette ve gerek terfih-i ahval-i millet (milletin rahat yaşamasını sağlama) her şeyden evvel, temin ve takrîr-i âsâ-yişe (güvenliğin sağlanması) mütevakkıf olduğundan ve bu emr-i mühim ise ancak ahalinin icraat-ı hükümete müzâheretiyle temin olunabileceğinden, bu babda göstereceğiniz dūr-endişane (tedbirli, ilerisini gören) hareket sarf-ı muktezâ-yi menfaatınız olduğunu şüphesiz takdir edersiniz.

Tarih-i Osmanide görülen bu gibi vaka-yi azimenin intaç eylediği müşkilât hep efrad-ı milletin sabr-ı sükûneti ve makam-ı pürihtiram saltanata fart-ı sadakati ve tedabir-i hükümete itaati ile ikdiham edilmiş olma-

sına nazaran itihaz edeceğiniz hatt-ı hareket ve tarık-i selâmet pek rû-enâdır. (aydınlık, parlak).

Binaenaleyh, nâm-ı nâme-i cenab-ı cihan-bâniye olarak hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın hukukuna riayet ve kanuna itaat cümlenize tavsiye olunur.”⁴⁵

Ali Rıza Paşa'nın padişah beyannamesini okumasından sonra Şehzade Abdürrahim halka padişahın “selâm-ı şahanesini” söylemişti. Tören, halkın “Padişahım Çok Yaşa” sesleriyle bitmişti⁴⁶.

Ali Rıza Paşa Bursa'dan 17 nisanda Sadrazam Damat Ferid'e gönderdiği telgrafda, “... Belediye dairesinde beyanname okunurken bila-
tefrik cins ve mezhep bütün tebaanın hissiyat-ı sadıkanelerinin tezahür ettiğini” yazmıştı⁴⁷. Bu telgrafa cevap veren Sadrazam, “heyete, müslim, gayr-ı müslim ahali tarafından gösterilen saygının memnun edici olduğunu, ... hükümetin birinci vazifesinin önceki olayların acılarını yoketmek olduğunu, memalik-i Osmani'de asayişin sağlanması ve cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin herkesin malını, canını, ırzını ve hürriyetini koruyacak âdil ve medenî bir idare kurmak olduğunu” yazmıştı⁴⁸. Damat Ferid, Bursa Valisi İsmail Bey'in 16 nisan tarihli telgrafına verdiği cevabî telgrafda da aynı noktalara değinmişti⁴⁹.

Şehzade, Bursa'da bulunduğu zaman zarfında bazı incelemelerde bulundu. Yanında, heyet üyeleri ve evkaf müdürü olduğu halde bütün sultan camilerini ziyaret eden şehzade, Sultan Mehmed Cami'de korunan Kur'an-ı Kerimlerin, görevlilerin lâkaytlığı yüzünden her birinin ilk ve son sayfalarından koparılmış olmasını üzüntü ile görmüş ve yapanlara kanunî takibat yapılmasını emretmişti⁵⁰.

Bursa'da 20 nisan günü şehzade şerefine bir ziyafet verildi. Ziyafete, vilâyet erkânı, yüksek rütbeli subaylar, din adamları, idare meclisi ve belediye üyeleri ve azınlıklara mensup eşraf katılmıştı⁵¹. Belediye dairesinde

⁴⁵ *Sabah, Alemdar, Zaman, Tasvir-i Efkâr*, 22 Nisan 1919, *Köylü*, 26 Nisan 1919. Beyannamenin sadeleştirilmiş özetleri için bkz. Celâl Bayar, *a.g.e.*, s.1762, Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri*, İst. Hürriyet yay. (t.y.) s.497.

⁴⁶ *Sabah, Alemdar*, 20 Nisan 1919, *Hâdisât, Memleket*, 22 Nisan 1919.

⁴⁷ *Sabah*, 19 Nisan 1919.

⁴⁸ *Sabah*, 20 Nisan 1919.

⁴⁹ *Sabah*, 20 Nisan 1919.

⁵⁰ *Hâdisât*, 23 Nisan 1919.

⁵¹ *Sabah, Alemdar, Memleket, Zaman*, 22 Nisan 1919.

verilen bu ziyafette Şehzade Abdürrahim yaptığı konuşmada şunları söylemişti: “Müslim ve gayr-ı müslim Bursa halkının hakkımızda gösterdiği samimiyetten çok duygulandım. Şevket-meâb efendimiz hazretlerine bu samimi gösterileri arzedeceğim. Hepinize teşekkür ederim. “Hüdavendigâr Valisi İsmail Bey yaptığı cevabî konuşmada, “şehzadenin burada yadigâr olarak bıraktığı değerli hatırayı ilelebet kutsal tutacağını ve koruyacağını, bu hatıranın canlandırılmasını gerek kendisi gerek arkadaşları adına vaad ettiğini” söyledi⁵².

Heyet-i Nasiha, ziyafetten sonra halkın alkışları arasında Bursa’dan Karacabey’e hareket etti. Karacabey-Kirmasti (M. Kemal Paşa)-Susurluk güzergâhını izleyen heyet, 22 Nisan 1919’da Balıkesir’e geldi⁵³. Karesi Mutasarrıfı namına Süleyman Bey’in Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği telgrafda, “... heyetin, bilâ-terfik cins ve mezhep bütün Osmanlı unsurları tarafından merasim-i istikbâliye ifa olunduğu ve gösterilen sevgi ve kalabalıktan dolayı şehzadenin memnun olduğu” yazılmıştı⁵⁴. Heyetten Ali Rıza Paşa da Sadaret’e gönderdiği telgrafda, “yol boyunca halkın gösterdiği coşkunluğun, halkın Osmanlı hanedanına olan sarsılmaz bağlılıklarının bir delili olduğunu” yazmıştı⁵⁵.

Balıkesir’de bir gün kalan heyet, Manisa’ya hareket etti. Hareketten önce Aydın Valiliği’ne, 22 nisanda bir telgraf gönderen A. Rıza Paşa, “... 24 nisan günü Manisa’ya ve 25 nisan cuma günü akşamı İzmir’e muvasalat olunacağını ve heyetin cumalık elbise giyeceğini” bildirmişti⁵⁶.

Heyet Balıkesir’den ayrılırken, Manisa kırmızı-beyaza boyanıyor, Heyet-i Nasiha’yı görkemli bir şekilde karşılamak için yoğun hazırlık yapıyordu⁵⁷. Manisa’da, Türk, Rum, Ermeni ve Musevi ileri gelenlerinden oluşturulan bir heyet, Heyet-i Nasiha’yı karşılamak üzere Akhisar’a gitti. Heyet-i Nasiha, Akhisar’da da parlak törenlerle karşılandı. Pazarcık Müftüsü Halil Fehmi Efendi tarafından padişah beyannamesi okundu ve heyet şerefine belediye binasında bir ziyafet verildi.

Heyet-i Nasiha, 24 nisan günü akşam üzeri Manisa’ya gelmişti. Halk, heyeti karşılamak için sokaklara dökülmüş, çevre köylerden Manisa’ya he-

⁵² *İkdam*, 24 Nisan 1919.

⁵³ *Zaman*, 22 Nisan 1919, *Alemdar*, 22-24 Nisan 1919, *Ahenk*, 24 Nisan 1919.

⁵⁴ *İkdam*, *Vakit*, *Sabah*, *Memleket*, *Tasvir-i Efkâr*, *Hâdisat*, 24 Nisan 1919.

⁵⁵ *Zaman*, *Memleket*, 25 Nisan 1919.

⁵⁶ *Müsâvât*, 24 Nisan 1919, *Köylü*, 24 Nisan 1919.

⁵⁷ *Sabah*, 27 Nisan 1919.

yetler gelmişti. İstasyonda toplanan karşılayıcılar arasında mutasarrıf Hüsnü Bey, erkân, eşraf, din adamları, Rum, Ermeni ve Musevi dini temsilcileri ve öğrenciler de hazır bulunmuşlardı.

Karşılama töreninde, şehzadeye hitaben bir konuşma yapan İnas Yurdu öğrencilerinden Fatma Hanım şunları söyledi: "Yetim kalmak felâketine uğrayan biz yavrularınız, huzurunuzda bulunmaktan ve sizi selâmlamaktan mutluyuz... Bizler şehit kızları olarak şekat ve inayet kanatlarınız altında mesut ve bahtıyarız..."⁵⁸. Şehzade, bu konuşmadan sonra halkın alkışları arasında hükümet konağına hareket etmiştir. Heyet, hükümet konağına gelirken yol boyunca hınca hınç halk toplanmıştı. Şehzadenin bindiği saltanat bayrağı çekili araba geçerken halk tarafından alkışlanmış, hükümet konağında biraz dinlendikten sonra kabul töreni düzenlenmişti. Manisa mutasarrıfı, eşraf, ulema, Rum, Ermeni, Musevi temsilci ve heyetlerini ve esnafbaşını şehzadeye takdim etti. Heyet daha sonra hükümet konağının orta katındaki balkona çıkmış ve şehzade buradan "selâm-ı şahane" ve "iltifat-ı hümayun"u halka iletmışti. Halk, padişahın selâm ve iltifatı iletilirken gözyaşları döküyor ve "Padişahım çok yaşa!" diyordu. Köylüler, "Allah bugünleri de gösterdi" diyerek, halkın duygularına tercüman oluyorlardı. Şehzadeye hitaben bir konuşma yapan Suphi Ali Bey, "halkın padişaha bağlılığını ve hanedan-ı âl-i Osman için sağlam ve ebedî olan hissiyat-ı mahsusasını" dile getirdi. Şehzade, halkın bağlılığını padişaha iletceğini vaat etmiş, heyetten Mahmud Hayret Paşa, padişah beyannamesini halka okumuştur. Tören, Şeyh Safvet Efendi tarafından yapılan dua ile sona erdi⁵⁹.

Gece, şehzade şerefine ikametine ayrılan Kâni Bey'in köşkünde 50 kişilik bir ziyafet verildi⁶⁰.

Şehzade Abdürrahim, 25 nisan günü üniformasını giyerek Muradiye Camii'ne gitmiş ve cuma namazını cemaatle birlikte kılmıştır. Şehzade, namazdan sonra mevlevihaneyi ziyaret ederek icra edilen mukabelede hazır bulundu. Mevlevihanenin ziyaretinden sonra, kışla, hastahane, Sultan Camii, türbeler ve Hâtuniye Camii ziyaret edilmişti. Mensucat fabrikası olarak kullanılan Kara Osman Ağa'nın evi de ziyaret edildi⁶¹.

⁵⁸ *Sabah*, 27 Nisan 1919.

⁵⁹ *Müsâvât*, 25 Nisan 1919, *Köylü*, 25 Nisan, s.2-26 Nisan 1919, *Sabah*, *Hâdîşat*, *Vakit*, *Memleket*, *İkdam*, 27 Nisan 1919.

⁶⁰ *Müsâvât*, 25 Nisan 1919.

⁶¹ *Köylü*, 26 Nisan 1919, *Sabah*, 27 Nisan 1919.

Şehzade, belediyede eşraf ve mahallî memurlar şerefine 60 kişilik bir ziyafet verdi. Davete; eşraf, ulema, Rum, Ermeni, Musevi toplumları dinî liderleri ile İzmir'den gelen heyet katılmıştı. Şehzade, "Manisalıların gösterdiği sevgiden memnun olduğunu ve Manisalıların bağlılığını padişaha arzedeceğini" söyledi⁶².

Heyet-i Nasiha, 26 Nisan 1919'da Manisa'dan İzmir'e hareket etti. Şehzade Abdürrahim, kendisini uğurlayanlar arasında bulunan yetim kızlar okulu öğrencilerine 50 lira yardımda bulundu⁶³.

III- Heyet-i Nasiha'nın İzmir'i Ziyareti: Anadolu Heyet-i Nasiha'sının ziyaret ettiği yerler arasında İzmir'in özel bir yeri vardır. Şehzade Abdürrahim ve heyetinin İzmir'e nasıl bir atmosfer içerisinde geldiklerini anlamak için biraz gerilere, Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'deki gelişmelere dönmekte fayda vardır.

Bilindiği gibi, İtilâf Devletleri, 1. Dünya Savaşı devam ederken imzaladıkları gizli andlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmışlardı. Bu gizli andlaşmalarla İzmir, önce İtalyanlar'a, daha sonra da, savaşa girmesi şartıyla Yunanlılar'a vaat edilmişti. Savaştan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda, İngiltere, İzmir'in İtalya'ya verilmesini kendi çıkarları bakımından uygun bulmazken, kendi uydusu Yunanistan'ın İzmir'e yerleşmesini destekliyordu. İngiltere, İzmir'i İtalya'ya vaat eden St. Jean de Maurienne gizli andlaşmasının Rusya tarafından onaylanmadığı için hükümsüz olduğunu savunurken, İzmir'de yaşayan Rumlarla İtalyanların İzmir'e sahip olmak için kıyasıya bir mücadeleyi, mütarekeden hemen sonra başlattıkları görülmektedir⁶⁴.

İzmir'deki bu mücadelede İtalyanları sindiren Rumlar, silâhlı çeteler kurarak Türkleri de sindirmek için eşkıyalıklarını artırmışlardır. Türkler ise kurdukları cemiyetler aracılığı ile İzmir'in Türklüğünü ispatlamaya çalışıyorlardı. Asırlardır yaşadıkları toprakların Yunanlılar tarafından işgalinin yaklaştığını hisseden İzmir Türk halkı, Osmanlı hanedanına mensup bir şehzade başkanlığındaki heyetin İzmir'i ziyaret edecek olmasını bir umut olarak görüyordu.

⁶² *İstanbul*, 26 Nisan 1919, *Sabah*, 27 Nisan 1919.

⁶³ *İstanbul*, 27 Nisan 1919.

⁶⁴ 1. Dünya Savaşı içerisinde İtalya ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan gizli andlaşmalar ve Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'de İtalyan faaliyetleri ve Rum-İtalyan mücadelesi için bkz. Mevlüt Çelebi, a.g.t. ss.14-20, 53-70.

Heyet-i Nasiha'nın kurulduğu günlerden itibaren İzmir Türk basını heyete özel bir ilgi göstermiştir. Heyet-i Nasiha'nın İstanbul'dan hareket ettiği gün İzmir KÖYLÜ gazetesinde "Şehzademiz" başlığında bir makale yayınlanmıştı. İzmir Türk basınının ve Türk halkının duygularını yansıtan bu makalenin özetini veriyoruz: "Birkaç gündün beri haber verdiğimiz üzere Osmanlı hanedanından bir şehzadenin başkanlığındaki bir Heyet-i Nasiha, şehrimize nur ve şeref salacaktır.

Osmanlı Hanedanı'nın, Osmanlı tarihindeki erike-i şevketi başka bir hanedan-ı hükümdarîde bulunmaz. Diğer milletler mevcudiyet-i siyasiye kazandıktan sonra öteden-beriden hanedan ararlar veya eski hanedandan hükümdar seçerler. Bizdeki tarihî gelişim başka türdür. Hanedan-ı Âl-i Osman, hem tesis-i millet ve hem de teşkil-i devlet eylemişlerdir. Bu tarihî bu müfahir ve şanlı mazi, Hanedan-ı Âl-i Osman'ın mücadele gücüyle örülmüş ve yetiştirilmiştir.

Bu itibarla, Memleket-i Osmaniye nazarında, Osmanlı Hanedanı'nın kıymeti başka bir mevkî ve mahiyettedir. Milletın bayrağını, devletin şanını ve dinin şöhretini her tarafa ve kıtadan kıtaya ulaştıran Âl-i Osmandır.

Hanedan-ı Âl-i Osman, Türk padişahlığından sonra İslâmiyet hâdimliğini, Müslümanların dinî başkanlığını... ve bütün İslâm âleminin manevî metbûiyetini de kazanmıştır... Hanedan-ı Âl-i Osman milletten asla ayrılmamıştır. Meşrutiyetten beri hanedan ile milletin teması ve irtibatı pek ziyade azalmaya başlamıştır...

Aydın vilâyetinin toprakları bir şehzadenin temasına mazhar olacağından dolayı memleket şimdiden sevinç içindedir..."⁶⁵

Yine Köylü gazetesinde, 19 Nisan 1919 günü yer alan, "Türkiye Anasırı" başlıklı başka bir makalede, Heyet-i Nasiha hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmektedir: "Padişah ve sadrazamımızın Anadolu'ya göndermeye karar verdikleri Heyet-i Nasiha'nın görevinin "öğüt" vermek olduğu anlaşılıyorsa da, bu öğüdün cinsi bugüne kadar tam olarak bilinmiyordu. Bugün heyetin görevi biliniyor. Padişahımız savaşın getirdiği sıkıntıdan pek musdarip olan devlet anasırı arasında dostluk, birlik ve sevgi istiyorlar. Padişahımız, Anadolu'ya heyetler göndererek hepsi evlâtları ve tebaaları olan muhtelif anasıra memlekette kardeşçe, vatandaşça yaşamaları hakkındaki ulvî arzuları ileteceklerdir. Padişahımızla hükümetimizin bu te-

⁶⁵ Köylü, 16 Nisan 1919.

şebbüsleri, memlekette anasır farkı kalmadığını ve hukuk-u vataniyede müsâvâtın kurulduğunu göstermesi itibarıyla gayet mühimdir.

Eski bildiklerimiz geçmiştir. Artık şovenizm denilen koyu kızıl milletçilik taassubu bundan sonra eski heyecan ve sıcaklığını koruyamaz. Bu koyu kızıl milletçilik taassubu insanlık ve medeniyet için bir afettir. Dünyada milliyet farkları olsa bile insanlık ve beşeriyet farkları yoktur... Evvelce Anadolu'da Türk ve Rum kardeş gibi idi... İstibdat döneminde de bu kardeşlik devam etti. Meşrutiyette siyasî ihtiraslar ile birbirlerinden (Türkler, Rumlar ve diğer unsurlar) ayrıldılar değil, âdeta düşman kesildiler. Bunda her iki tarafın da sorumluluğu vardır. Bundan sonra unsurlar farkı yalnız mabetlerde görünmeli ve bunun haricinde herkes aynı hisse ve aynı vazifeye sahip vatandaş ve sahip olmalıdır.

Gösterdiğimiz şu sevgi ve samimiyete gayr-ı müslim basın arkadaşlarımızın da ortak olmalarını ve bizim bu kardeş duygularımızı onlara ve onlarınkini de bizlere iblağ ile bu vatandaşlık ve saadet gayesine hep birlikte ermeye onların da savaşmalarını özler ve neticesini bekleriz..."

Köylü gazetesinin görüşleri de saltanat ve hükümet görüşleri doğrultusunda. Bu görüşleri, yeni bir döneme girerken eskinin kötülenmesinin geleceği yönlendirecektir. Ancak, saray, hükümet ve Köylü'nün yeni bir Osmanlı vatandaşı yaratma görüşleri diğer unsurlar tarafından benimsenmemiştir. İzmir Rumları ve Rum basını Türklerle, değil bir arada yaşamak, Türkleri asırlardır yaşadıkları topraklardan atmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Heyet-i Nasiha'yı İzmir'de görkemli bir şekilde karşılamak için hazırlıklar yapılmıştı. Karşılama töreni, Mütareke'den sonra iyice şımaran ve Türkleri her fırsatta hor gören Rumlara karşı bir gövde gösterisi olacaktır.

Aydın Valisi İzzet Bey başkanlığında, Kolordu Kumandanı Ali Nadir, Erkân-ı Harbiye Reisi, Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa ile polis müdüründen oluşan komisyon, şehzadenin karşılanması için yapılacak hazırlıkları görüşmek üzere bir toplantı yaptı⁶⁶. Heyetin şerefine verilecek ziyafetin hazırlıkları heyet daha Manisa'ya gelmeden başlatılırken, Şehzade Abdürrahim'in ikametine Uşakizade Muammer Bey'in yalısı ayrılmış, heyetin diğer üyeleri için Espilandid Palas'da daireler tutulmuştu⁶⁷.

⁶⁶ *Zaman*, 26 Nisan 1919.

⁶⁷ *Köylü*, 23 Nisan 1919.

İzmir'de bu hazırlıklar yapılırken, Aydın valiliğince, heyeti Manisa ve Karşıyaka'da karşılamak üzere iki komisyon kuruldu. İzmir'den 23 Nisan'da Manisa'ya hareket eden komisyonun üyeleri şunlardı. Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Belediye meclisi üyesi Yuan, Musevi cemaati namına Royno Korbiyel(?), Ermeni cemaatinden bir kişi, Rum basını namına Amalatyadan Solomonidi, Fransız gazeteleri namına Liberté gazetesi sahibi Aksantaki(?), Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan Sâdık, Aydın Mutasarrıfı Ahmed Şükrü, Heyet-i Nasîha mihmandarlığına tayin edilen Seyfullah İzzet, 56. Fırka Kumandanı Hürrem Bey, Mektupçu Vekili Haşmet, Defterdar Besim, Merkez Kumandanı İhsan, Sabah Gazetesi Muhabiri Ali Ulvi, İstanbul Gazetesi Muhabiri Saim Bey⁶⁸.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, heyetin şerefine verilecek ziyafete büyük özen gösterilmişti. Hükümet konağı koridoru halılar, seccadeler, bayraklar ve çiçeklerle donatıldığı gibi, vilâyet dairesine çıkan merdivenler de mersin ve hurma dallarıyla ve çiçeklerle süslenmişti⁶⁹. Fakat bu hazırlıklar, heyetin 25 nisan cuma günü İzmir'e geleceği plânlanarak yapılmıştı. Oysa vilâyet yaptığı açıklama ile heyetin, güzergâhına rastlayan istasyonlardaki anlaşmazlık sebebiyle İzmir'e cumartesi günü geleceğini duyurmuştu. Merkez Kumandanlığı da tebliği ile şehzadenin 26 nisan günü geleceğini duyurmuş ve erkân, ümera ve zabitanın kalpak ve hakî elbiselerini giyinmiş olarak Basmahane istasyonunda hazır olmalarını emretmişti⁷⁰.

Aynı günlerde İzmir gazeteleri Heyet-i Nasîha'nın İzmir'de karşılanmasında uygulanacak bir programı yayınladılar. Bu programı, kısmen sadeleştirerek ve özetleyerek veriyoruz:

1. Heyet-i Celile'ye resmî "hoş geldiniz" ifa için İzmir'den Manisa'ya 20, Karşıyaka'ya 30 kişiden oluşan heyetler gönderilecektir.

2. İzmir istasyonundaki karşılama tertibatı şöyledir: İstasyon içerisinde bulunacak muhtelif askerî birlikler ile mülkî memurların bulunacağı yeri gösteren kroki ekdedir.

3. İstasyon içerisinde muhtelif birlikler ile memur ve diğerlerine yerlerini göstermek üzere kolordu birinci şubesinden Yüzbaşı Halid ve topçu komutanlığı yaveri mülazim Mustafa Efendiler memur seçilmişlerdir.

4. İstasyon dışında bulunacak okullar ile resmî arabaların ve diğerlerinin bulunacağı yerleri göstermek üzere ikinci komiser İhsan Efendi

⁶⁸ *Müsâvât*, 23 Nisan 1919, *Sabah*, 27 Nisan 1919.

⁶⁹ *Köylü*, 24 Nisan 1919, s.2.

⁷⁰ *Köylü*, 25 Nisan 1919, s.2, *Müsâvât*, 26 Nisan 1919, s.2.

görevlendirilmiştir... İstasyon haricinde yer alacak okullar şunlardır: Birinci Sultanî, İkinci Sultanî, Dâr-ül Muallimin ve Dar-ül Muallimât. Mekâtib-i gayr-ı müslimeden bir veya ikisi.

5. Heyetin izleyeceği yol altı mıntıkaya taksim edilmiştir: Birinci mıntıka, Basmahane-Polis karakolundan Tilkilik Camiî Şerifi. İkinci mıntıka, Camiî Şerif'den Keçeciler Karakoluna kadar. Üçüncü mıntıka, Keçeciler Karakolundan çarşı girişine kadar. Dördüncü mıntıka, çarşı girişinden çarşı haricine kadar. Beşinci mıntıka, çarşı haricinden Kemer Karakoluna kadar ve altıncı mıntıka Kemer Karakolundan hükümet konağına kadar. Her mıntıkaya birer polis komiseri görevlendirilerek, gidiş-geliş tanzim edilecektir.

6. Hükümet dairesi önünde şu okullar bulunacaktır: Musiki Sanayi Mektebi, zükûr ve inâs, bütün ilkokullar ve gayr-ı müslimeden birkaç mektep.

7. Tilkilik Camiî Şerifi hizasında leyl-i inâs idadisi (Yatılı kız lisesi) ile Namazgâh İnâs ibtidaiyesi, Keçeciler karşısında pazar yerlerinde bir ve iki numaralı zükûr idadileri, erkek liseleri bulunacaktır.

8. Yol üzerine rastlayan her sokağın girişine zabıta tarafından, bir polis ve emrinde silâhlı bir asker yerleştirilecektir. Trenin gelişinden yarım saat önce hususî her türlü araba ve yük hayvanlarının hareketleri durdurulacaktır.

9. Kolordudan 100, jandarma alayından 40 ve polis müdiriyetinden 30 kişilik birlikler istasyondaki töreni ifa edeceklerdir.

10. Karşılama töreni ve ziyafet esnasında mülkî görevliler redingot, ordu mensupları çizme ve ceket giyeceklerdir.

11. Ziyafette bulunacak kişilere ayrıca davetiyeler gönderilecektir.

12. Alay-ı vâlanın önünde sekiz mızraklı süvari, yanlarında birer, arkasında keza mızraklı süvari takip edecektir.

PROGRAM

1. Şehzade-i civanbaht devletlü, necabetlü Abdürrahim Efendi Hazretlerinin başkanlığındaki heyet-i muhtereme, ekte gösterilen liste gereğince arabalara binerek ve Basmahane-Hükümet caddesini izleyerek hükümet konağına gelecektir.

2. Şehzadenin mihmandarlığına Seyfullah Bey ve 56. Fırka Kumandanı Kaymakam Hürrem Bey tayin edilmişlerdir.

3. Heyetin diğer üyelerinin mihmandarlıklarına tayin edilenlerin isimleri ek listede yazılıdır.

4. Heyet, hükümet konağındaki büyük salonda ağırlanacak ve burada vilâyet tarafından takdim merasimi yapılacaktır. Bir müddet dinlenildikten sonra kışla ziyaret edilecek ve ikametgâhlara dönülecektir.

5. Heyetin geldiği günün akşamı hükümet dairesinde şehzade şerefine bir ziyafet verilecektir. Ertesi gün hava müsait olduğu takdirde, İzmir Belediyesi tarafından bir kır ziyafeti tertip olunacaktır. Üçüncü gün askerî mahfilde, şehzade şerefine saat 16.00'da çay ziyafeti verilecektir.

6. Ziyafetler esnasında mızıklar müzik çalacaklardır.

7. Ziyafetlere davet edilenlerin isimleri ek listede yazılıdır.

8. Programın diğer günlere ait kısmı şehzadenin emirleri üzerine tespit edilecektir.⁷¹

Heyet-i Nasiha'nın ziyareti, İzmir'de en ince ayrıntısına kadar plânlanırken, heyet 26 Nisan 1919'da Manisa'dan ayrıldı. Heyeti Manisadan halktan binlerce kişi uğurladı. Mutasarrıf Hüsnü Bey, uğurlama esnasında, halkın bağlılığının saraya iletilmesini istemiş, Şehzade bu bağlılığı padişaha arzedeceğini vaad etmiş ve halkın gösterdiği sevgiden dolayı memnuniyetini bildirmişti. Uğurlama töreninde "Yetimler Okulu"ndan bir kız öğrenci şehzadeye karşı yaptığı konuşmada şunları söyledi: "Sevgili Şehzadem! Hanedan-ı celil-ül şanınla pâyidar ol! Bizi ziyaretinizle dilşâd ettiniz. Ulu hakanımızın iftirak kabul etmez köleleri atebe-i şahaneye yüz sürmekle bağlılıklarını arzederler"⁷².

Heyet-i Nasiha, Manisa'dan İzmir'e gelirken Menemen'de de törenlerle karşılandı. Menemen'de padişah beyannamesi heyetten Halil Fehim tarafından okundu. Menemen Kaymakamı Kemal Bey, şehzadeye, dinî temsilcileri ve memurları takdim etti. Menemenin sütçülüğünü göstermek üzere heyete kurdalalı kâseler içinde yoğurt, ayran ve kahve sunuldu. Şehzade, Menemen halkının bu bağlılığını padişaha iletceğini vaat ettikten sonra heyet Menemen'den ayrıldı.⁷³

⁷¹ *Köylü*, 25 Nisan 1919, *Müsâvât*, 26 Nisan 1919.

⁷² *Sabah*, 27 Nisan 1919.

⁷³ *Sabah*, 28 Nisan 1919.

Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki Heyet-i Nasiha'nın İzmir'e geliş tarihi olan 26 Nisan 1919 günü İzmir tarihî günlerinden birisini yaşamıştır. Heyetin İzmir'e geldiği gün Köylü Gazetesinde yer alan "Şehzade Hazretleri" başlıklı makalede de belirtildiği gibi, "halk ilk kez padişahın selâm ve iltifatlarını ve şehzadenin ağzından duymaktan mutlu idi." Heyetin geçeceği yollar baştan başa donatılmış, Basmahane ve Tilkilik çevresi ağaçlar, bayraklar ve taklarla donatılmış, dükkânlar da Osmanlı sancakları ile süslenmişti⁷⁴.

Heyete ilk karşılama töreni Karşıyaka'da yapıldı. Bu törene, İzmir'den gelen heyet, İslâm, Rum ve Ermeni binlerce kişi katılmıştı⁷⁵. Ancak, esas görkemli tören, heyeti İzmir'e getiren trenin Basmahane garına geldiği anda, saat 13.30 civarında düzenlendi. Vali İzzet Heyete "hoşgeldiniz" dedi. Askerî bando marş-ı âlî-ül âlâ çaldı. Askerî birlikler ile jandarma, polis kıtaları merasim-i ihtiramiye ifa etti. Heyet, halk ve öğrencilerin "Padişahım Çok Yaşa!" sesleri arasında hükümet konağına hareket etti. Şehzadenin bulunduğu arabanın önünde, sağ ve solunda mızraklı süvariler olduğu halde kortej Basmahane-Tilkilik yolunu takip ederek hükümet konağına geldi. Köyle gazetesine inanmak gerekirse, şehzadeyi görmek için cadde-lerden toplanan halk 200 bin kişiden fazla idi.⁷⁶

Şehzade ve heyeti bir süre dinlendikten ve resmî kabulden sonra hükümet binasının en alt katına indiler. Hükümet binasının içerisi, dışarı-sı, bahçe, Kemeraltı ve tramvay yolu binlerce kişi tarafından hınca hınç doldurulmuştu. Balkona çıkan şehzade, alkışlar arasında halka selâm-ı şahane ve iltifat-ı şahaneyi tebliğ etti. Halk buna "Padişahım Çok Yaşa!" sesleriyle karşılık verdi. Bundan sonra heyetten Ali Rıza Paşa padişah beyannamesini okudu⁷⁷.

Köylü gazetesi, Heyet-i Nasiha için yapılan törenleri şu şekilde değerlendirmişti: "... padişahımız efendimiz tarafından gönderilen heyet, memleketi nur ve sârre (sevinç) gark etti... Padişah ile halkı karşı karşıya getiren şehzade hazretleri ile maiyetleri erkân-ı kiramını memleket için bir mülk-ü merasil gibi telâkki etti, bağına bastı..."⁷⁸.

⁷⁴ Köylü, 26 Nisan 1919, s.2.

⁷⁵ İstanbul, 27 Nisan 1919.

⁷⁶ Köylü, 27 Nisan 1919.

⁷⁷ Köylü, 27 Nisan 1919, Sabah, 28 Nisan 1919. Nurdoğan Taçalan, a.g.e., s.202-204'de Manisa ve İzmir'de padişah beyannamesinin Abdürrahim tarafından okunduğunu yazmakta ise de, şehzade ziyaret edilen yerlerin hiçbirisinde padişah beyannamesini okumamış, yalnızca padişahın selamını iletmişti.

⁷⁸ Köylü, 27 Nisan 1919.

Törenen sonra kışlayı ziyaret eden şehzadeye Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa maiyetini takdim etti. Şehzade bu ziyaretten sonra, ikametine ayrılan Muammer Bey'in konağında istirahatata çekildi⁷⁹.

Şehzade, 27 nisan günü heyetin kuruluş amacına uygun olarak, halkın "zito!" sesleri arasında Buca'ya giderek Buca piskoposu ile görüştü. Piskopos şehzadeye, "Buca ahalisinin prens hazretlerinin bu şerefbaş ziyaretlerinden dolayı son derece müteşekkir ve mütehassis olduğunu, şehzadenin buralara kadar teşriflerinin İttihat ve Terakki komitesi tarafından bütün anasıra karşı yapılan mezalim ve i'tisâfatı (doğru yoldan sapma) unutturacağı itikatinde olduklarını" söylemişti. Bu sözleri dinleyen şehzade, "bu beyanattan son dereceye kadar memnun olduklarını ve bu hissiyatı sadıkaneyi zât-ı şahane arz ve iblağ edeceğini" söyledi⁸⁰.

Burada biraz durup, Osmanlı şehzadesi ile Rum piskoposunun birlikte ittihatçıları suçlarken, Rum basınının ne yaptığına baktığımızda, Osmanlı yöneticilerinin ne kadar saf oldukları anlaşılır. Osmanlı devlet adamları şu basit gerçeği görememişlerdir: Rumlara karşı ne kadar iyi davranırlarsa davranırlar, geçmişlerine ne kadar küfrederlerse küfredinler, Rumların Osmanlı Devleti'ne bağlı bir tebaa olarak yaşamaya hiç niyetleri yok. Osmanlı egemenliğinden ayrılmak bir yana, Türkleri yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklardan atmaya karar vermişlerdir. Basınından piskoposuna kadar Osmanlıya karşı gönül birliğindedirler. Daha önce de değindiğimiz gibi, Rum basını Heyet-i Nasiha'ya sıcak bakmamıştır. Heyet İzmir'e geldikten sonra tahrik edici yazılarını artırmışlardı. Heyetin İzmir'de bulunduğu günlerde, İzmir Türk ve Rum basınının polemikleri sertleşmişti. Buna bir örnek vermek istiyoruz: Müsâvât gazetesi, "Fransızca ve Rumca gazeteler ne diyor?" bölümünde, Rum Kozmos gazetesinin "Küçük Hakikatlar" başlığıyla verdiği makaleyi almış. Bu makalede şunlar yazılı. "Bugün İzmir'e vasil olan Heyet-i Nasiha hakkında beyan mütalâa eden İkdâm gazetesi, "Bunun Rumlar ve Ermeniler üzerinde icra-yı tesir edebilmesi için aralarında Rum ve Ermeni patrikhanesine mensup zatların da bulunması lâzım gelirdi" diyor. Bu memleketi inzâr-ı medeniyet (geciktirme) önünde teberra (uzaklaşma, sevmeyip yüz çevirme) etmek için onu yalnız Türklere, Rumlardan ve Ermenilerden müteşekkil bir hakimiyet-i müştereke ile idare etmek icap eder." Müsâvât, Kozmos'un bu düşüncesini şöyle değerlendiriyor: "Kozmos gazetesi bu mütalâatı Türklük açısın-

⁷⁹ *Sabah*, 28 Nisan 1919.

⁸⁰ *Müsâvât*, 28 Nisan 1919.

dan kabul edilemez görerek sonuç itibarıyla bu gibi girişimlerin barış konferansının kararlarını sabırsızlıkla bekleyen diğer unsurların emellerine fazla bir tesir etmeyeceğini söylemek istiyor. Kozmos gazetesinin makalesi şu sözlerle bitiyor. "Biz de temenni ederiz ki, Heyet-i Nasiha'nın muvasalatı hiç olmazsa Müslümanlar üzerinde icra-yı hüsnü tesir etsin..." Kozmos yalnız birkaç fıkrasını naklettiğimiz bu mufassal makalesi ile demek istiyor ki, icraat merasimden ibarettir. Anasır-ı sairenin millî emellerine yeni bir istikamet vermek kuvvetine haiz olamaz. Kozmos... nezaket ile adab-ı muaşerete aykırı olan bu gibi kaba sözlerle menfaatlerini müdafaa etmekte olduğunu zannettiği Yunanistan'a fazla düşman kazandırmaktan başka bir şey yapmıyor. İttihatçılar, Rumları iyi idare edemediklerinden dolayı ne kadar zarar görmüşlerse, Yunanlılar da Türkleri böyle bir fırsatta rencide ettikleri için sonunda o derece nâdi (pişman olan), olacaktırlar... Biz şimdilik Kozmos'a şu sözleri söyleyeceğiz: Yunanistan ve perestîş-kârları iyi bilsinler ki, Yunanistan'ın dostları platonik, manevî, fakat düşmanları maddî hem pek maddidir."⁸¹

Tekrar şehzadenin İzmir'deki faaliyetlerine dönebiliriz. Şehzade, Balçova köylülerinin bağlılık hissiyle, kendisine hediye edilen turfanda salatalıkları kabul etmişti⁸². Ayrıca Bergama'dan müftü, belediye reisi, gayr-ı müslimlerin dinî reisleri ve Hürriyet ve İtilâf şubesi tarafından gönderilen bir telgrafla şehzadeye "hoş geldiniz" denilmişti⁸³.

28 nisan günü hükümet konağına gelen şehzade, Torbalı, Buca, Seydiköy, Bornova ve Koklıca'dan gelen heyetlerle görüştü. Şehzade heyetlerin Osmanlı saltanatı ve vatanına bağlılıklarını belirten nutuklarını dinledikten sonra gurebâ askerî hastahanesini, sanayi mektebini ve poligonu ziyaret etmişti. Abdürrahim ve heyeti öğleden sonra Bornova'yı ziyaret ettiler. Şehzadeyi Bornova'da kalabalık bir halk topluluğu sevinç gösterileriyle karşıladı. Burada şehzade şerefine, İzmir'deki İngiliz ve Fransız kolonileri tarafından bir çay ziyafeti verildi⁸⁴. İzmir sosyetesine mensup yabancı kadın ve kızların katıldığı bu ziyafette, ev sahibinin kızı, Türk bayrağına bir sempati eseri olarak, kırmızı-beyaz şallara bürünerek hizmet etmişti⁸⁵.

⁸¹ *Müsâvât*, 27 Nisan 1919, s.3.

⁸² *Müsâvât*, 28 Nisan 1919, *Vakit*, 3 Mayıs 1919.

⁸³ *Müsâvât*, 28 Nisan 1919, s.2.

⁸⁴ *Sabah*, 30 Nisan 1919.

⁸⁵ Göztepe, *a.g.e.*, s.143.

28 Nisan 1919 gecesi hükümet konağında Şehzade Abdürrahim şerefine parlak bir ziyafet verildi. Ziyafete çeşitli unsurlardan 90 kişi katıldı. Şehzade Abdürrahim, saltanat nişanını göğsüne takmış olarak katıldığı ziyafette bir konuşma yaptı. Şehzade konuşmasında, "İzmir'e gelişi münasebetiyle kendilerine gösterilen sevginin, İzmir'in ve İzmirlielerin hânedan-ı âl-i Osmana ve Osmanlı vatanına olan sarsılmaz bağlılığını gösterdiğini ve bundan son derece memnun olduğunu" söyledi. Ziyafette, ayrıca Hz. Muhammed'in Miraç'a çıktığı gece olduğundan kandil tebriği de yapıldı⁸⁶.

Vilâyet, 29 Nisan 1919'da yaptığı açıklamada, Şehzade Abdürrahim başkanlığındaki Heyet-i Nasiha'nın Aydın'a hareket edeceği, hareketlerinde karşılama töreni gibi uğurlama töreni yapılacağı bildirildi⁸⁷. Şehzade ve heyeti hükümet caddesinden Kordon yoluyla, halkın, "Padişahım Çok Yaşasın!" ve "Yaşasın Şehzademiz!" sesleri arasında Alsancak'a geldi. İstasyona gelmek için rıhtımdan geçerken limanda bulunan bir İngiliz gemisi direğine Osmanlı sancağı çekmişti. Heyeti uğurlamak üzere vali, kolordu komutanı, 56. fırka komutanı ve diğer mülkî ve askerî erkân, halk ve öğrenciler istasyonda hazır bulunmuşlardı. Burada valiye hitaben bir konuşma yapan şehzade, "İzmir halkının tezahüratından memnun bulunduğunu ve İzmir hatırasını hiçbir zaman unutmayacağını" söyledi. Heyet saat 10.30'da İzmir'den Aydın'a hareket etti⁸⁸.

Şehzadenin İzmir ziyaretini değerlendiren Müsâvât gazetesi, "şehzadenin değişik ırk ve mezhepten kişileri etkilediğini, dükkânların, mağazaların ve evlerin süslenmesinin bunu gösterdiğini" yazıyordu. Haberin devamında, "şehzade Bornova'ya giderken limanda bulunan İngiliz ve İtalyan gemilerinde askerî saygı töreni yapıldığı halde, yolda gezen bir Yunan askerinin de çirkin davranışlarda bulunduğunu" yazmıştı⁸⁹. Ancak İngilizler gazete ile aynı görüşte değildi. İzmir'den İstanbul'a heyet hakkında gönderilen bir İngiliz raporunda, "Heyet Türkler'de mukavemet niyetini artırmış, Rumlardan ise alâka görmemiştir" denilmişti⁹⁰.

İzmir'deki bir İngiliz görevlisi de, şehzadenin hükümet adına değil de, padişah adına konuştuğuna dikkat çekerken⁹¹, İngiltere'nin İzmir Konso-

⁸⁶ Köylü, 29 Nisan 1919, *Alemdar, Memleket*, 30 Nisan 1919, *Sabah*, 1 Mayıs 1919.

⁸⁷ Köylü, 29 Nisan 1919, s.2.

⁸⁸ Köylü, 30 Nisan 1919, *Müsâvât*, 30 Nisan 1919, s.2, *Sabah*, 1 Mayıs 1919.

⁸⁹ Müsâvât, 30 Nisan 1919.

⁹⁰ Gotthard Jäeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara, T.T.K.Bas. 1970, s.28.

⁹¹ Sina Akşin, *a.g.e.*, 251, dipnot: 162.

losu Morgan, 5 Mayıs 1919'da gönderdiği raporda şunları yazmıştı: "...Türkler heyete çok şevk ve heyecan gösterdiler... Rumlar dürüst davrandılar... Prens (şehzade), Türklerin yenilgiye uğradıklarını, gerçeği açıkça kabul etmelerini, imparatorluk içinde nizam ve asayişin bir ahenk üzere işlemesi için çalışılması lüzumunu telkin ve nasihat ediyordu."⁹²

29 Nisan 1919'da İzmir'den ayrılan Heyet-i Nasiha, Aydın'a giderken yol üzerindeki istasyonlarda törenlerle karşılandı. Köylüler tarafından şükran ve bağlılık göstergesi olmak üzere incir, badem, ceviz gibi hediyeler verilmişti. Germencik ve Karapınar'da öğrenciler tarafından konuşmalar yapılmak suretiyle saygı gösterilmişti.

Heyetin Aydın'da parlak bir şekilde karşılanması için yoğun hazırlıklar yapılmış, halk ellerinde bayraklar olduğu halde akın akın istasyonda toplanmıştı. İstasyondan hükümet konağına kadar olan yol halılarla kaplanmış, bütün dükkân ve mağazalar süslenmişti. Şehzadeyi taşıyan araba istasyondan hükümet konağına halkın alkışları ve "Padişahım Çok Yaşa" sesleri arasında geldi. Burada bir süre dinlenen şehzadeye ve heyete limonata ikram edildi. Padişah beyannamesinin okunmasından sonra tören bitmiş ve şehzade ikametine ayrılan Kemal Bey'in evine gitmişti⁹³.

Lütfi Ârif Kenber Heyet-i Nasiha'nın Aydın'da bulunduğu günlerde geçen şu olayı anlatmaktadır: "Heyeti Aydın'da karşılayan halk arasında din adamlarının bulunmayışı şehzadenin dikkatini çekmişti. Şehzade, muhtarlığı vekili Fuad Bey'e, "Aydın'ın müftüsü, imamı, hacısı ve hocası olmadığından mı yoksa başka bir maksatla mı heyeti karşılamaya gelmediklerini" sormuştu. Fuad Bey, "Aydın'da İttihat ve Terakki'ye mensup Esat Hoca'nın etkisi ve teşvikiyle karşılama törenine gelmediklerini" söyleyince, şehzade Esat Hoca ile görüşmek istemiş ve hoca şehzadenin huzuruna getirilmişti. Şehzade, hocaya, "... şehzadeyi bir misafir sıfatıyla olsun istikbal etmeniz lâzım değil mi idi?" diye sordu. Hoca cevabında şunları söyledi. "Efendi hazretleri... sebeb-i teşrifinizi bildiğimiz için istikbalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız yoktur. Hristiyanlarla iyi geçinmediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız bütün cihan umumî efkârına siz ilân ve tebliğ etmiş oluyorsunuz. Bu havalıyı gezeceksiniz, Hristiyan mahalleleri mamur ve âbâdân (şen, bayındır), İslâm mahalleleri ise muhtac-ı umrandır. Biz Türkler, cephelede harp edip aziz vatanımızı korumaya çalış-

⁹² Gottard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s.69.

⁹³ *Müsâvât*, 30 Nisan 1919, s.2.

şirken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar, bahçeler içinde yaşarlar. Servet, saadet, refah her şey onlarda, fakr-ü zaruret Türkler'de toplanıyor. Nasihatı bizlere değil, bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermeniz lâzımdır." Hocanın bu sözlerine sinirlenen şehzade hocaya, "padişahın vekilinin huzurunda bulunduğunu ve millet arasına tefrika soktuğunu" söyledi. Hoca cevabında, "Aydın'da bütün münevverlerin aynı fikir ve kanaatte olduğunu" söyledi. Huzurundan ayrılmaya hazırlanan Esat Hoca'ya şehzade, "Hoca, bütün bu sözler İttihatçı ağzından çıktığı için bizce bir kıymet ifade etmez" dedi. Esat Hoca, "Sözlerimin kıymetini ve içinde saklı hakikatlerin mahiyetini siz takdir edemezsiniz. Aziz milletimiz elbette takdirde gecikmez. Millet bizim yolumuzdadır. Sizin yolunuzda kimsecikler yürümez." cevabını verdi⁹⁴. Bu cesur sözler heyetin Anadolu'da gördüğü ilk tepkidir.

Heyetin Aydın'a geldiği 29 nisan gecesi şehzade şerefine bir ziyafet verildi. Heyetten Ali Rıza ve Süleyman Şefik Paşalar, 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Bey ile görüşerek, İtalyan işgalindeki Antalya hakkında bilgi aldılar. Amaçları, şehzadenin Antalya'ya gitmesine İtalyanlar'ın engel olup olmayacaklarını öğrenmekti⁹⁵.

Heyetin Anadolu seyahatine devam ettiği günlerde, Sadrazam Damat Ferid, SABAH gazetesine verdiği demeçde, heyetin faaliyetlerinden memnuniyetini dile getirmektedir. Sadrazam bu demecinde, "... Heyet-i Nasihaya icra edilen hüsn-ü kabul hakkında aldığım malûmat pek memnuniyet vericidir. Her taraftan halk, şehzade hazretlerini selamlamak, Hanedân-ı Âl-i Osman'a olan bağlılıklarını göstermek için koşuyorlar. Sükûn ve huzura doğru ilk tecrübe olunan bu durumu ben, faydalı bir durum olarak görüyorum. Şehzade Abdürrahim heyetini başka heyetler takip edecek. Bunlar her tarafta uzun müddet ikamet edecek, ahalinin ihtiyacını anlayacak ve lüzumu en büyük şiddetle hissolunan ıslahat-ı iktisadiyeyi ve tamiratı meydana getirmek için çalışacak tetkik heyetleri olacaktır." demişti⁹⁶.

Heyet-i Nasihaya Aydın'da ikiye ayrıldı. Mahmud Hayret Paşa başkanlığında ve Süleyman Şefik Paşa, Yanko Bey ile Halil Fehim Efendi'den

⁹⁴ Lütfi Arif Kenber, a.g.m., s.5.

⁹⁵ M. Şefik Aker, *İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidali*, c.1, İstanbul, Askerî Mat. 1937, s.52.

⁹⁶ *Sabah*, 1 Mayıs 1919.

oluşan heyet Muğla'ya giderken, Abdürrahim başkanlığındaki heyet de Burdur'a hareket etmişti.

Şehzade Abdürrahim ve heyeti, Aydın'dan ayrıldıktan sonra, yol üzerinde bulunan Nazilli, Sarayköy, Sultanhisar'a uğrayarak⁹⁷, 1 Mayıs 1919'da Afyon'un Dinar kasabasına vardı. Burada da heyeti karşılamak için parlak törenler yapılmış, padişah beyannamesi okunmuştu. Padişah için yapılan duadan sonra istasyonda kendisi için ayrılan dairede dinlenen şehzade Burdur'a hareket etti⁹⁸. 1 Mayıs 1919'da Sadarete bir telgraf gönderen heyet üyesi Ali Rıza Paşa özetle şunları yazmıştı: "Burdur'a gelindi. İzmir'den sonra Torbalı, Nazilli, Sultanhisar ve Denizli kasabalarına uğrandı. Yol boyunca tebaa tarafından emsali görülmemiş coşkunluk gösterildi... Heyet Aydın'da ikiye ayrıldı. Bir kısmı Muğla'ya hareket etmiştir. Bir gün sonra Isparta'da birleşilecektir"⁹⁹.

Mahmud Hayret Paşa'nın başkanlığını yaptığı heyet, 1 Mayıs 1919 günü Muğla'ya varmıştı. Heyet, Konakaltı Meydan'nda yapılan bir törenle karşılandı. Törene, Muğla'nın mülkî ve askerî erkânı ile halk, öğrenciler ve azınlık temsilcileri katıldı. Tören, padişah beyannamesinin okunması ile sona erdi¹⁰⁰. Bu heyetin Muğla'ya gidişinin bir nedeninin de Hürriyet ve İtilâf klübünü açmak olduğu, o dönemi yaşamış kişiler tarafından yazılmıştır¹⁰¹.

Burdur'da bulunan Şehzade Abdürrahim ve heyetinin, İtalyan işgalinde bulunan Antalya'ya gidip-gitmemesi konusunda karar verilememişti. Antalya, İtalyanlar tarafından, "halkın can ve mal güvenliği kalmadığı ve asayişsizlik" gerekçeleriyle 28 Mart 1919'da işgal edilmişti¹⁰². İtalyanların şehzadeye zarar vermelerinden çekiniliyordu. Bu görüşe karşı çıkan 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Bey, "İtalyanların İslâm halkını kendilerine çekme siyaseti izlediklerini, şehzadeye karşı münasebetsiz bir harekette bulunamayacaklarını" söyleyerek heyeti Antalya'ya gitmek için ikna etti¹⁰³.

⁹⁷ *Tasvir-i Efkâr*, 7 Mayıs 1919, s.2.

⁹⁸ *Sabah*, 6 Mayıs 1919.

⁹⁹ *Sabah*, 5 Mayıs 1919.

¹⁰⁰ Ünal Türkes, *Kurtuluş Savaşı'nda Muğla*, İstanbul, 1973, s.163-164, *Memleket, Hâdisât*, *Tasvir-i Efkâr*, 8 Mayıs 1919.

¹⁰¹ Şefik Aker, a.g.e., s. 54, Âsaf Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, Aydın, 1964, s.44.

¹⁰² Mevlüt Çelebi, a.g.t. s.91-92.

¹⁰³ Şefik Aker, a.g.e., s.52-53.

Heyet-i Nasiha'nın Antalya'ya geleceğini öğrenen Antalya halkı, şehrin epeyce dışında heyeti büyük bir coşkuyla karşıladı¹⁰⁴.

Hükümet dairesi önünde toplanan halka padişah beyannamesi okundu. Halk, padişah beyannamesinden ziyade Şehzade Abdürrahim'in Antalya'ya gelmesini Antalya'nın anavatana bağlı kalacağını bir işareti olarak görüyordu. Beyannamenin okunmasından sonra bir konuşma yapan Râsih Bey, "Anavatandan ayrılmamak için Antalyalıların canlarını feda etmeyi göze aldığını ve bir işarete baktıklarını" söyledi¹⁰⁵. Oysa, halktan canlarını feda etmeleri değil, haklarında Osmanlı padişahı ve hükümetlerinin verecekleri karara itaat etmeleri isteniyordu.

Antalya'daki törenlerle ilgili olarak dahiliye nezaretine bir telgraf gönderen Teke Mutasarrıfı Cemal Bey şunları yazmıştı: "... Antalya'ya gelen heyet bilâ-tesfik cins ve mezhep bütün halk tarafından büyük bir sevinç ile karşılandı. Beyanname, halkı sevgi denizine boğdu ve bu vesile ile de halkın padişaha bağlılığı görüldü."¹⁰⁶

Heyet, Antalya'dan Burdur'a geri döndükten sonra 8 Mayıs 1919'da Isparta'ya hareket etti¹⁰⁷. Isparta'da halkın coşkun gösterileriyle karşılanan heyete Ispartalılar, halılar ve gül yağları hediye ettiler¹⁰⁸. Heyet-i Nasiha'nın Burdur ve Isparta gezilerini değerlendiren İngiliz denetim subayı, "şehzade ve çevresindekilerin, halkın heyete yaptığı sevgi gösterilerine kendisinin dikkatini çekmekteki gayretlerine bakarak, heyeti göndermekteki asıl amacın, unsurlar arasında barışı sağlamaktan çok hükümet ya da sarayın taşradan bekleyebileceği desteği tespit etmek olduğunu" raporunda belirtiyordu¹⁰⁹.

Şehzade ve Heyet-i Nasiha, Antalya'nın Korkuteli kasabasına uğrayarak¹¹⁰ ve Eğridir-Yalvaç-Akşehir yolunu izleyerek Konya'ya gitti¹¹¹. 13 Mayıs 1919'da Konya'ya varan heyeti halk ve görevliler parlak törenlerle karşıladı¹¹². Heyet üyesi Ali Rıza Paşa Konya'dan Sadarete gönderdiği tel-

¹⁰⁴ *Vakit*, 7 Mayıs 1919, *Tasvir-i Efkâr*, 7 Mayıs 1919, s.2.

¹⁰⁵ *Şefik Aker*, a.g.e., s.53-54.

¹⁰⁶ *Memleket*, 7 Mayıs 1919 s.3.

¹⁰⁷ *Vakit*, 11 Mayıs 1919.

¹⁰⁸ *Asaf Gökbel*, a.g.e., s.44.

¹⁰⁹ *Sina Akşin*, a.g.e., s.251, dipnot: 162.

¹¹⁰ *Alemdar*, *Hâdisât*, *Memleket*, 11 Mayıs 1919.

¹¹¹ *Memleket*, 11 Mayıs 1919, s.4, *Vakit*, 14 Mayıs 1919.

¹¹² *Sabah*, *Hâdisat*, *Tasvir-i Efkâr*, 14 Mayıs 1919.

grafda, "... Konya'ya gelirken güzergâhdaki kasabalarda halkın heyete gösterdiği sevginin her türlü tasavvurun üzerinde olduğunu" yazmıştı¹¹³.

Heyet-i Nasiha'nın Konya'da bulunduğu günlerde, Türk tarihinin akışını değiştiren İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali 15 Mayıs 1919'da gerçekleştirildi. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini öğrenen heyet, Sadarete nasıl hareket etmesi gerektiğini sordu. Sadaret, "şehzadenin kimse ile temasına fırsat verilmeden İstanbul'a avdet edilmesini" emretti¹¹⁴. Özel bir trenle Konya'dan ayrılan Heyet-i Nasiha 18 Mayıs 1919 günü İstanbul'a döndü¹¹⁵.

Heyeti İstanbul'da karşılayanlar arasında bulunan Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemalî Bey, Şehzade Abdürrahim ile aralarında geçen bir konuşmadan söz etmektedir. Bu görüşmede Galip Bey şehzadeye, İzmir'den alınan haberleri anlattıktan sonra, "keşke avdet buyurulmasa da Konya'da kalınsa idi. Memleketin bu hale tahammül etmesi mümkün değildir. Başa geçer büyük bir hareketin çıkmasına sebep olurdu" dedi. Şehzade cevaben, "Zât-ı şahane müsaade buyururlarsa hemen dönerim" dedi... Şehzade birkaç gün sonra tekrar görüştüğü Galip Bey'e, "Zat-ı şahaneye arzettim, Sadrazam ile bu babda konuşmaklığımı irade ettiler. Ferid Paşa bu fikri muvafık bulmadı."¹¹⁶ Damat Ferid'den böyle bir girişimi desteklemesini beklemenin hayal olduğunu, Millî Mücadele'ye karşı izlediği politika ile göstermiştir.

¹¹³ *Alemdar*, 15 Mayıs 1919, *Sabah*, 15 Mayıs 1919, s.2.

¹¹⁴ Asaf Gökbel, *a.g.e.*, s.45.

¹¹⁵ *Alemdar*, *İkdam*, *Hâdisât*, 19 Mayıs 1919.

¹¹⁶ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *a.g.e.*, s.100. Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 166'da, Şehzadeye Anadolu'ya geçmesini, heyeti İstanbul'da karşılayanlar arasında bulunan Dahiliye Nazırı M. Ali'nin söylediği yazılı.

SONUÇ : Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı padişahı ve hükümetinin izlemeyi plânladığı yeni politika sonucu kurulan Heyet-i Nasiha, Anadolu'da parlak törenlerle karşılanmasına rağmen istenilen başarıya ulaşamamıştır. En azından, beklenen asayiş sağlayamadığı gibi Anadolu'da girişilen işgalleri de önleyememiştir.

Oysa, heyetin kurulup Anadolu'ya hareket ettiği günlerde kamuoyu oldukça iyimserdi. Özellikle Anadolu Türk halkının kutsal bağlarla bağlı olduğu Osmanlı hanedanına mensup bir şehzadenin başkanlığını yaptığı heyeti heyecan ve umutla karşılaması iyimserliği artırdı. Ancak, heyete azınlıklardan da üye alınmasına rağmen, bu azınlıkların Osmanlı egemenliğinden ayrılma arzularına engel olamadı. Osmanlı Hükümetinin bu iyi niyetli girişimi, azınlıklar bahane edilerek haksızca İzmir'in işgalini önleyemedi. Elbette bundan İtilâf Devletleri'nin de Osmanlı Devleti hakkında daha önce verdikleri ön yargılı kararın rolü olmuştur.

Osmanlı padişahı ve hükümeti taşrada denetimi sağlamak amacıyla kurdukları Heyet-i Nasiha ile taşradaki unsurlardan beklediği desteği tam olarak sağlayamamışlardır. Ancak, Osmanlı padişahı ve hükümetleri, Anadolu Türk halkı için, M. Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Millî Mücadele'ye tam destek verişine kadar bir umut olmaya devam etmiştir.